

במפרשים על התוס' ובפר"ח או"ח תסא, ב. וי"א שבקמח קטניות היו נוהרים. ויש מחמירים בקמח תפוחי אדמה. עפ"י שיעורי הגרשז"א. ויש מפרשים שם בקמח מצה (עפ"י רי"ף ועוד). ויש מפרשים בכרמל שהבהוהו אבל לא קלוהו יפה (ערמב"ם ה, ח, רבנו מנוח ומ"מ).
ג. גם אם לא נקלה יפה, אין איסור אלא לשרותו במים, אבל לאכלו כמות שהוא מותר, שהרי אין בו מים (חזון איש קכא, יט).

ז. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: קמח שנפל לתוכו דלף, אפילו כל היום כולו – אינו בא לידי חימוץ. אמר רב פפא: ובלבד שהטיפות תכופות זו אחר זו ללא שהות ביניהם.

א. דלף שאינו תכוף, הרי זה כאילו שהה ללא שום עיסוק בבצק, ואם עברו שמונה עשר רגעים הרי זה חמץ. אבל דלף תכוף נראה שהוא נחשב כעבודה גמורה, ולפי מה שכתב התרומת-הדשן (קכג) הוא מבטל את השהייה הקודמת, והשהיות אינן מצטרפות לי"ח רגעים (עפ"י חזון איש קכא, יח).

ב. כתב הרא"ה בשם הרמב"ן: אין הדלף מועיל לקמח השרוי במים אלא לשאר הקמח, שלולא הדלף היה שואב לחות ומחמיץ, והדלף מונעו. והר"ן כתב שאינו מחזור.

דף מ

עג. א. כיצד קולים קליות וחורכים שיבולים בפסח?

ב. לתיתת שעורים וחטים בפסח – מה דינה לכתחילה ובדיעבד?

ג. חטים מחומצות, האם מותר למכרן לנכרי קודם הפסח?

ד. האם יש אופנים שבהם מותר למלול את הקדרה בקמח? האם החומץ מצמיח את הקמח ומונע החמצותו?

ה. האם מותר ליתן קמח לתוך חרוסת או לתוך חרדל בפסח, ומה הדין בדיעבד?

א. לאביי, יש לקלות את הדגן באופן שפיו של כלי הקליה נתון כלפי מטה, שהנוזלים הנפלטים זבים ויוצאים החוצה, אבל כשהכלי זקוף אסור – שהמים הנפלטים חוזרים ונבלעים ומחמיצים. ורבא מתיר בכל אופן כי מי פירות אינם מחמיצים.

הלכה כרבא (או"ח תסג, א).

המחרך שבולים, יכול לחרוך שתים יחד ואין חוששים שפליטת האחת תבלע בחברתה ותחמיצנה. [אביי אסר בתחילה וחזר והתיר, שכל שהמים באים דרך שפיכתם ונוילתם – אינם מחמיצים].

ב. נחלקו החכמים בדין לתיתה, לכתחילה ובדיעבד; –

שנו חכמים בבבלי: אין לותתים שעורים בפסח. לדברי רבה, שעורים אסור מן הדין אבל חטים שהן קשות – מותר אלא שבעל נפש לא ילתות. ורב נחמן הורה התר גמור בלתיתת חטים, שכן נהגו בבית רב הונא ובבית רבא בר אבין (וכן דרש תנחום בנו של רבי אמי – ע' סנהדרין ה:). רבא, בתחילה אסר ללתות [ו'שעורים' ששנו בבבלי – לחידוש, שאעפ"י שהן חלקות ואינן סדוקות, אסור]. חזר ואמר: מותר ללתות. ושוב חזר ואמר: מצוה ללתות, כדי לקיים מצות 'שימור' עוד קודם הלישה.

בדיעבד, כאשר לתת; נתבקעו אסורות, לא נתבקעו מותרות. רב חסדא בשם מר עוקבא אמר: אפילו לא נתבקעו ממש, כל שאילו מניחן על פי חבית (של יין. רש"י. ור"ח גרס: 'אבוב' במקום 'חבית'. והרי"ף גרס 'הביב'. ער"ן) והן מתבקעות מאליהן – אסורות. ושמואל אמר וכן הורה למעשה: דוקא נתבקעו ממש אסורות.

א. הואיל ולא הוכרעה ההלכה – יש לנהוג כמר עוקבא לחומרא, כדין ספקא דאורייתא. ודוקא לענין אכילת השעורים בעינם, אבל אם נמצאו בתבשיל אין לאסור התבשיל אלא כשהן מבוקעות ממש, שאיסור 'משהו' אינו אלא מדרבנן וספקא דרבנן לקולא (וכן הביא בתשב"ץ קטן תפז). ויש אומרים שהלכה כשמואל כי מר עוקבא תלמידו של שמואל היה ואין הלכה כתלמיד במקום הרב. ועוד, ששמואל עשה מעשה כדבריו (רי"ף). ומרבנו חננאל משמע שפסק לגמרי כמר עוקבא לחומרא. [וע' גם בש"ך (כללי ספק ספקא יט), שכל שעיקר הספק באיסור דאורייתא, גם אם הנידון נוגע לאיסור דרבנן, שכבר נתערב – אסור. ולדבריו יש לאסור גם כאן (ע' אגרות משה י"ד ח"א רג). אך י"ל שבתערובת משהו שאינו אלא חומרא דחמץ, גם לפי הש"ך יש להקל. ואולם בתוס' חולין (צז. ד"ה אמר) מבואר שגם בחמץ, אם נולד הספק בשל תורה – להחמיר. ונראה שלדבריהם יש להחמיר כאן. עפ"י זכר יצחק ח"ב ג].

יש אומרים: לא התירו אלא בשעורים אבל חטים אפילו לא נתבקעו אסורים ואסורים (עפ"י רא"ה, ומובא בהגהות אשרי ובמ"מ (ה,ח) וברבי"ש (ג) בשם "ש אומרים". וכן הוכיח ביבין שמועה לרשב"ץ (דף לא:). וע' גם בהגר"א תסו סקכ"א). והר"ן חולק.

ב. אמר רבנו אפרים: דוקא בלתייתה התירו כאשר לא נתבקעו, אבל חטים המונחות במים ללא עיסוק, אסורות אפילו לא נתבקעו. וכתבו ראשונים: דוקא כשהמים עומדים, אבל נוזלים או מחלחלים, כגון במדרון או בעפר תיחוח – מותר (ע' חדושי הר"ן והגהות אשרי). וכן מי שבישיל חטים במים, יש אומרים שמתחמצות אפילו בלא ביקוע (ריטב"א עפ"י רבנו אפרים, וכו"ה במאירי). ויש אומרים שאינו חמץ גמור אלא בנתבקעו (עפ"י רמב"ם ה,ג – אבל מדברי סופרים אסור בכל אופן. ע' רבנו מנחם. וע"ע בהגהות מיימוניות ובמ"מ ובשו"ת קול גדול יז).

ג. נמצא גרעין חטה מבוקע בעיסה או במצה; יש שאסרו את כל המצה משום תערובת 'משהו', ויש שאסרו כל המצות הנאפות בתנור עמה. והרא"ש כתב שאין לאסור אלא סביבות הגרעין כאומד הדעת. וכן לענין תרנגולת מלוחה שנמצא חטה בתוכה (וכן דעת מהר"ם, מובא בתשב"ץ קטן תפג). אבל בצלויה נראה שהתרנגולת כולה אסורה. ואף את התרנגולות שבאותו השפוד הנוגעות בה. ובתשב"ץ (קטן' תפד) כתב שנוטל כשיעור אצבע סביב ודיו, והמחמיר תבוא עליו ברכה. והר"ן כתב שחטה הנמצאת בזפק העור אינה אוסרת, כי צלי אינו אוסר אלא כדי קליפה, ועור הזפק נחשב כקליפה.

רבי יוסי אמר: שורן בחומץ (אם רואה שהן מתנפחות בלתייתה. רש"י) וחומץ צומתן. אמר שמואל: אין הלכה כרבי יוסי.

שלחו מן הישיבה: עתה אין אנו בקיאים בלתייתה הלכך אסור ללתות (מובא ברי"ף ושאר פוסקים). עבר ולתת – אסור באכילה ובהנאה, אבל מותר בשהייה אם שרה חטים [ולא שעורים] מעט וטחנן מיד לאחר השרייה (עפ"י משנה ברורה תנג ס"ק כז, מהאחרונים. ואפשר שבשעת הדחק מותר בדיעבד בהצפת מים והדחתם אם טחנים אותם מיד – ע' בפוסקים תנג, ד ובמשנ"ב שם ס"ק כד. יצויין שבמהר"ם חלאוה כאן מבואר שרק לכתחילה אין לותתים ובדיעבד מותר. וע' גם בשו"ת קול גדול למהר"ם בן חביב (יז), ולדבריו יש להקל במים צוננים אם לא שהו לאחר הלתייתה).

ג. אין למכור לנכרי דבר האסור לישראל, אם אין ניכר האיסור – שמא ימכרנו הנכרי לישראל. ולכן אין למכור לו קודם הפסח חטים שאין חימוצן ניכר, אלא מוכר מעט מעט לכמה אנשים, כדי שיכלוהו עד הפסח.

כתבו פוסקים שדבר שנחלקו בו הפוסקים אם מותר או אסור, מותר למוכרו לנכרי, שיש כאן שני 'שמא'; שמא לא ימכרו הנכרי לישראל, וגם אם ימכור שמא אינו אסור (עפ"י מרדכי בשם ראב"ה; תרומת הדשן קעה, ועוד).

ד. אין מוללים (= מערבים בקמח) את הקדרה בפסח. והרוצה למלול – נותן את הקמח ואחר כך נותן חומץ לצומתו, אבל לא להפך – שהחומץ המעורב בתבשיל אין בכחו להצמיח הקמח ולמונעו מהחמצה. ולרבי יהודה מותר אף ליתן החומץ תחילה, שלדעתו כח החומץ חזק דיו למנוע החמצה הקמח הבא עליו. עולא אסר בכל אופן, משום הרחקה מן האיסור; 'לך לך אמרינן לנוזרא, לכרמא לא תקרב' (וכן הלכה. רי"ף. ולדעת רב כהנא אסור מן הדין – תוס' מא. ד"ה מדאמר).

ה. אין נותנים קמח לתוך חרוסת (- שיש בה קיהוי והמיצות) או לתוך החרדל (שיש בהם מים, שאם לא כן מי פירות אינם מחמיצים. רא"ש). ואם נתן; לחכמים – יאכל מיד, ולרבי מאיר – ישרף מיד. אמר שמואל: הלכה כחכמים.

לדברי רב כהנא, וכן שנו בברייתא: מודים חכמים בחרוסת שאינה חזקה כחרדל ואינה מעכבת ההחמצה, שאם נתן הקמח לתוכה – ישרף מיד. ולרב הונא בריה דרב יהודה (וכן עולא. תוס'), חכמים מתירים בשניהם. [רב אשי רצה להביא סיעתא לרב כהנא. ודחו]. הרי"ף העתיק להלכה דברי רב כהנא.

עד. שימור מצת מצוה – כיצד?

ממה שנאמר ושמרתם את המצות למדו חכמים שצריך שימור לשם מצה של מצוה. ואם אינה משומרת – הגם שאין בבצק סימני חימוץ, אינה כשרה למצות מצה. הלכך בצקות של נכרים, ממלא אדם כרסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה לשם מצוה.

רבא סבר להצריך שימור מתחילה ועד סוף, כבר בעת קצירת הדגן. וכך הורה למעמרים: היפכו את העומרים לשם מצוה (כלומר, זוהרו בהם שלא יבא עליהם מים. רי"ף). וכן מר בריה דרבינא, היתה אמו נוטלת את החטים משנקצרו לצורך הפסח ומצניעתן בערבות לבדן. רבא סבר להסתייע מדברי רב הונא, ודחו את ההכרח, שאפשר שמספיק שימור משעת לישא, משעה שהמים מגיעים לקמח.

א. הרי"ף והרמב"ם פסקו להצריך שימור משעת קצירה [ומשמע מלשון הרי"ף שכוונתו למצוה ולא לעיכובא (רישב"א ועוד). י"א שאעפ"י שאינו מעכב, מצוותו מהתורה משעת קצירה. ע' בלשון הרי"ף; זכר יצחק ט. ואולם דעת הפרי-חדש (תנג, ד) שאף בדיעבד לא יצא אם לא שימר משעת קצירה. ולכתחילה בודאי נכון להחמיר כדעה זו. באור הלכה תנג, ד].

והרא"ש כתב שנראה מדברי הגמרא שרבא ומר בריה דרבינא החמירו על עצמם אבל מן הדין אין צריך שימור משעת קצירה, ובאשכנז וצרפת נהגו לשמר מצת מצוה משעת טחינה כי אז מקרבים אותם למים, שטוחנים בריחים של מים. [ובמקום שטוחנים בריחים אחרות, ואין רגילים לרחוץ את החטים במקום הטחינה, אין צריך שימור אלא מלישה ואילך. חמד משה. מובא בשער הציון תנג, לג].

ובדומה לזה צדד הר"ן, שאין השימור מעכב אלא משלב הקודם ללישה, ודי בשימור החטים שקוונה בשוק, או אף אם לקח קמח בשוק ושמרו – בשעת הדחק מותר. ובשאלות (פרשת צו, עה) כתב לשמר משעת הפלת המים על הקמח. וכן דעת הרא"ה והרישב"א והריב"ש (תב), וכן הביא הרמב"ן בשם גאון.